

Parsifal van Wagner (Deel II)

– Alan Senior

Eerste Bedrijf

Er was iets rampzalig mis gegaan. De wereld leek haar zin te hebben verloren. De Graalkoning, symbool voor de gevestigde orde, was machteloos geworden en het land onvruchtbaar. Een jonge held was echter voorbestemd om de Graal te vinden, maar toen hij hem voorbij zag trekken schonk onze held er geen aandacht aan, omdat hij de aard en het doel ervan niet begreep.

Wagner leefde van 1813 tot 1883. Dit artikel over de opera *Parsifal* verschijnt in drie delen. Het eerste deel, een algemene inleiding, verscheen in het zomer-nummer van 2010. Het artikel in deze *Theosofia* begint met de inhoud van deze opera.

De handeling vindt plaats op of nabij Monsalvat (de Berg van Verlossing) ergens in het Spanje van de gotiek, waar het kasteel, gebouwd door de ridders, de Tempel van de Graal bevat. Echte locaties spelen echter voor Wagner geen rol in zijn plot en hij scheidt met opzet verwarring wat betreft tijd en ruimte. Na de prelude opent het eerste bedrijf met trombones die de reveille blazen, het signaal om de ridders te wekken en ze op te roepen tot spiritualiteit in al hun ondernemingen. In het woud wekt de voornaamste ridder Gurnemanz die paar mederidders die zijn achtergebleven als verdedigers van de Graal en die vaak de wereld in worden gestuurd om onrecht te herstellen, het recht te handhaven en de zwakken te beschermen. Gurnemanz staat voor hoger manas, of het denkvermogen. Hij staat voor een mentaal volledig ontwikkeld vermogen, maar een nog hogere toestand van bewustzijn zal nodig zijn om de Broederschap te verlossen. Amfortas, de Graalkoning (zijn naam is afgeleid van het Latijnse *infirmitas*, 'ziekelijke gesteldheid') arriveert op een draagbaar voor zijn ochtendbad in het meer. Hij is de zoon van

Titurel, de bejaarde stichter van de orde der Graalridders en de bouwer van het Kasteel als heiligdom voor de huisvesting van de heilige relikwieën.

Amfortas wordt soms aangeduid als de Visser Koning die, in de Arthur verhalen, regeert over het onvruchtbare land. Hij moet genezen worden, voordat het land weer vruchtbaar gemaakt kan worden. In sommige tradities heeft de vis een bijzondere betekenis en hij werd door de vroege christenen gebruikt als herkenningwoord en symbool voor Christus. De Visser Koning wordt ook in verband gebracht met de zalm in de Keltische folklore – de koning onder de vissen en het symbool van kennis. Er is ook een Franse woordspeling, waarbij ‘visser’ en ‘zondaar’ vrijwel identiek zijn (*pêcheur/ pécheur*). Er zijn in de evangeliën veel verwijzingen naar vissen en in de oude hindoe- literatuur was de eerste avatar van Vishnu een vis. H.P.Blavatsky (HPB) noemt het een erfenis van de Chaldeeërs – de Babylonische Dagon, de mens- vis die de leraar en tolk was voor het volk. De vis is dus een heilig symbool in veel mysterieculen, waarin mensen uit de dood teruggebracht worden naar het leven, naar een hoger niveau van zichzelf. De missie van Jezus was de discipelen tot ‘vissers van mensen’ te maken (Mattheus IV: 19, Marcus 1: 17, Lucas V: 10, waar het gelijkgesteld wordt met bekeringswerk).

Om terug te komen op het verhaal, Amfortas (die bij Wolfram geen tragische figuur is, maar een visser genoemd wordt in boek vijf) heeft een wond die niet wil helen. Noch baden, noch kruidengeneesmiddelen kunnen zijn pijn lang stillen. Zij kan slechts genezen worden door middel van de

heilige Speer in de handen van de rechtmatige houder; op het Pad van Terugkeer kan slechts het Ene, niet het vele, helpen, want Amfortas staat voor het lager manas. Nu komt de wilde, vrouwelijke figuur van Kundry binnenrennen met een kleine kristallen flacon – weer een nieuw geneesmiddel voor Amfortas, dat over grote afstand vanuit een ver land is aangevoerd. Wagner ontleende dit idee aan het bijbelse verhaal waarin Maria Magdalena kostbare olie gebruikt, aangevoerd uit een ver land en bewaard in een albasten kruik, om Jezus te zalven. In de ‘Mabinogion’ staat Kundry voor Herodias, de vrouw van Herodes, die gedoemd is eeuwig te zwerven, omdat zij lachte om het hoofd van Johannes de Doper. Een toespeling hierop vinden we in het tweede bedrijf. Hoewel Wagner de naam Herodias handhaaft, laat hij haar veroordelen, omdat zij Jezus in zijn gezicht uitlachte toen hij zijn kruis droeg. Een vloek die haar ertoe veroordeelt voortdurend wedergeboren te worden als een verleidster die van leven naar leven in die rol vastgeketend blijft door haar handelen. Nu zoekt zij vergeving door als boodschapper te fungeren voor de Graalridders.

De vis is een heilig symbool in veel mysterieculen, waarin mensen uit de dood weer teruggebracht worden naar het leven, naar een hoger niveau van zichzelf.

De naam Kundry was een verwijzing van Wagner naar de weerzinwekkende juffer Condrie en naar een andere, “Condrie la Belle” genaamd, de zuster van Gawain in *Parzifal*. Dit bracht Wagner waarschijnlijk op het idee om

haar een dualistisch karakter te geven. De naam 'Kundry' sluit ook aan bij het Duitse woord 'Kunde' (dat nieuws of bericht betekent), wat toepasselijk is, gezien haar rol als boodschapper. Er is nog een ander verband, namelijk met Maria Magdalena die wel 'apostel voor de apostelen' genoemd is. Het Griekse woord *apostel* betekent ook 'boodschapper', precies haar rol bij de Wederopstanding van Christus. Omdat we weten dat Wagner oosterse religies bestudeerde, kunnen we de naam echter ook in verband brengen met 'kundalini', gedefinieerd als 'slangenkracht' of als 'zij die opgerold ligt'. Als Kundry opkomt, is zij inderdaad gekleed in een jurk van slangenhuid. Deze occulte vurige kracht kan, wanneer zij gewekt wordt, doden of scheppen, en wordt 'slangenkracht' genoemd, aangezien zij als een spiraal werkt in het lichaam, zich manifesterend als twee grote krachten van aantrekking en afstoting. Kundry staat aldus voor de irrationele ziel van de mens, de dierlijke aard - behulpzaam in haar legitieme staat van dienstbaarheid aan de hogere mens, maar vol dodelijk gevaar wanneer zij de kans krijgt te heersen in plaats van te gehoorzamen.

De slangenhuid symboliseert ook de leer van de wedergeboorte, want net zoals de slang periodiek zijn huid afwerpt, zo neemt het Ego in zijn evolutie het ene na het andere lichaam aan om ervaringen op te doen hier op aarde. In antwoord op een verklaring door de ridders dat zij Kundry wantrouwen, zegt Gurnemanz: *Misschien staat zij nog wel onder de invloed van een vloek uit een vorig leven dat wij niet zien, pogend zich los te maken uit de ban der zonde, door daden waardoor het ons des te beter vergaat. Het is vast goed dat zij*

ons volgt, zichzelf helpend terwijl zij ons ten dienste staat.

Kundry wordt echter van tijd tot tijd tot ondergeschikte gemaakt van de slechte tovenaar Klingsor die haar verandert in een vrouw van buitengewone schoonheid – een verleidster om hem te helpen de ridders te verslaan – en zij kan alleen bevrijd worden door iemand die weerstand weet te bieden aan haar verleidingen. Zij dient nu eens de Graalridders, dan weer Klingsor, soms gehoor gevend aan de roep van haar hoger zelf, dan weer toegevend aan de verlokkingen van het lagere leven van de zintuigen. De vrome ridders kennen deze tweevoudige aard niet en hebben alsmaar niet in de gaten dat het Kundry is die Amfortas heeft verleid en kapot heeft gemaakt. Klingsor is er voortdurend op uit de ridders af te brengen van hun spirituele zoektocht in een wereld die geregeerd wordt door begeerten. Wagner drukt het uit als: *'de verduistering van het goddelijk inzicht van de mens door de zintuiglijke indrukken van de stoffelijke wereld, waardoor hij in een wereld van misleiding terecht komt.'*

Nu waarschuwt Kundry dat, mocht de balsem die zij meegebracht heeft niet werken, er niets anders is om het lijden van Amfortas te verlichten. Met andere woorden: niets binnen de beperkingen van de gewone kennis kan het innerlijk bewustzijn helen of transformeren. De theosofie leert ons dat innerlijk streven naar hoger bewustzijn kan leiden tot een werkelijke verandering in de fysieke atomen die gaan reageren op hogere energieën en later leiden tot een fysiek sterker worden. Aldus symboliseert Kundry de materie, in haar dienstbaarheid aan de broederschap, en zij helpt haar eigen evolutie,

zowel als die van de ridders, waarbij zij de ridders bijeenhoudt terwijl hun bewustzijn gefocust is op spirituele zaken – ‘met hun hoofd in de wolken maar met hun voeten op de grond’, zoals de uitdrukking luidt.

De heilige Lans waarmee de zijde van Christus doorboord werd wordt altijd geassocieerd met de Graal en hier werd hij verloren door Amfortas om in de handen te vallen van Klingsor, die bij Wolfram nauwelijks vermeld wordt. Deze lans werd in de zijde van Amfortas geworpen, wat de wond veroorzaakte die maar niet wil genezen en die het gevolg is van zijn afdalen in het rijk der begeerte. Alleen Gurnemanz behoedde hem ervoor een gevangene te worden in het magische kasteel van Klingsor. Klingsor staat voor *kama* (begeerte) die leidt tot een onzalige daad. Klingsor wenst die goed te maken, ervoor vergeven te worden en toe te treden tot de broederschap. Maar zijn egoïsme, ambities en begeerten zijn er nog, zichtbaar toen hij probeerde de Graal te pakken en afgewezen werd. Daarom nam hij zijn toevlucht tot tovenarij, vestigde een rivaliserend domein en schiep een betoverd kasteel met een weelderige lusttuin vol verleidelijke bloemenmeisjes (prominent aanwezig in het tweede bedrijf van de opera). Deze tuin van illusie was ontworpen om de Graalridders te strikken, hun zuivere wil te verwoesten en hun gelofte van kuisheid te verbreken, om op deze wijze de Broederschap te verzwakken. Nu zijn er nog maar een paar ridders over als verdedigers van de Graal. Amfortas was er met zijn heilige lans op uit getrokken – een universeel symbool van de spirituele wil – om dit kwaad te overwinnen, maar hij werd bekoord door ‘een

vrouw van ontzaglijke schoonheid’, die pas later werd geïdentificeerd als Kundury, in haar laagste aspect als de slavin van Klingsor, de grote verleider. HPB zei het zo: *Het is niet het vlees dat altijd de grote verleider is, maar het lagere manas, dat, door zijn beelden, het vlees in bekoring leidt.*

De theosofie leert ons dat innerlijk streven naar hoger bewustzijn kan leiden tot een werkelijke verandering in de fysieke atomen die gaan reageren op hogere energieën en later leiden tot een fysiek sterker worden.

Amfortas, die dit concrete lager manas symboliseert, werd betoverd terwijl hij onder de invloed stond van verlokkelijke charme. Klingsor was in staat om de Lans te gebruiken, Amfortas in de zijde verwondend, zodat die als een wrak achterbleef. De zuiverheid was verloren, de wil geperverteerd en de begeerte triomfeerde. De wond van Amfortas is ‘de grote pijn van de mensheid’ en zal niet genezen, maar zijn oorspronkelijke heilige vastberadenheid stelt hem in staat om althans de totale ondergang te voorkomen. Tijdens het bidden kreeg hij een visioen van een uitverkorene – ‘de onschuldige dwaas’ – arriverend als de bevrijder, eerder iemand met groot mededogen dan met verstand. Hij is iemand die kennis heeft van het ware Zelf, vrij van het geconditioneerde bestaan dat, in de woorden van Sri Sankaracharya (de schrijver van *Het kroonjuweel van Wijsheid*) zal leiden tot de volledig gerealiseerde eenheid van het zelf met Brahman.

Dat alles gebeurde in het verleden. Nu komt er een gewonde zwaan vanuit het meer aangevladderd en valt dood neer, met een pijl in zijn borst. Een stoere jongeling (Parsifal) verschijnt als degene die deze daad begaan heeft, maar in deze fase blijft hij onbewust van enig vergrijp.

Wagner had zich een boeddhistisch gevoel voor de heiligheid van alle leven eigengemaakt en maakte duidelijk dat leven zonder schade te berokkenen (ahimsa) een essentiële voorwaarde is voor een spiritueel leven.

Wagner heeft hier iets toegevoegd wat hij kende uit de boeddhistische literatuur, namelijk een episode uit het leven van Gautama toen die een zwaan hulp bood die verwond was door zijn slechte neef Devadatta. Een zwaan in het Sanskriet is de Hamsa die de ziel of geest aanduidt die in het lichaam komt en er weer uit vertrekt. Wanneer Hamsa wordt geassocieerd met Kala (Eeuwigheid), wordt het ‘de Zwaan van de Eeuwigheid’, die altijd bestaat. Het is ook een samenstelling van Aham- Sah – ‘Ik- Hij’ of ‘Ik ben Dat’. De zwaan is dus het afzonderlijke zelf (individueel bewustzijn) in een fase, en wanneer het getranscendeerd wordt, wordt het tot Paramahansa. Dit wijst erop dat Parsifal het afzonderlijke zelf gedood of overstegen heeft en klaar is om het totaal-bewustzijn, of buddhi, te bereiken. Het is interessant dat het Finse epische gedicht, de Kalevala, hetzelfde denkbeeld bevat. In de Kalevala overstijgt ‘De Zwaan van Tuonela’ (muzikaal geschilderd in het derde deel van Sibelius’ *Lemminkäinen Legends*, opus

22) tijd en sterfelijkheid in zijn gedaante van Paramahansa, en hij kan daardoor niet gedood worden door Kullervo wanneer deze hem wil doden onder invloed van een Kundry-achtige verleidster, de dochter van Pohjola.

Maar nu, met begeleiding van Gurnemanz, ziet Parsifal in hoe verkeerd het is om willekeurig te verwoesten en een onschuldig schepsel te doden, waarmee mededogen in hem gewekt wordt en een besluit om niet langer te doden. Wagner had zich een boeddhistisch gevoel voor de heiligheid van alle leven eigengemaakt en maakte duidelijk dat leven zonder schade te berokkenen (ahimsa) een essentiële voorwaarde is voor een spiritueel leven. Van 1878 tot aan zijn dood een paar jaar later schreef hij artikelen waarin hij de slechtheid en de degeneratie van de maatschappij betreunde, met haar slachtpartijen en vivisectie, en in plaats daarvan een lans brak voor vegetarisme¹. Parsifal vernielt dus zijn boog, maar wanneer hij ondervraagd wordt weet hij niet hoe hij heet, wat zijn afkomst is of hoe zijn voorbije leven eruit zag. Dit suggereert het *buddhistisch* niveau waarbij de spirituele Ziel in de mens – het voertuig van Atma – buiten de individuele persoonlijkheid en de verschillende persoonlijkheden uit voorbije levens ligt.

Kundry voegt eraan toe dat hij grootgebracht is in de wildernis door zijn moeder Herzeleide (‘droefenis des harten’), afgeschermd van de gevaren van de strijd die tot de dood van zijn vader geleid had voordat haar zoon geboren werd. Het opgesloten zijn in de wildernis, zonder te weten wat je ware aard is – ‘in het duister’, als het ware – suggereert onvolledigheid. De afwezigheid van enige vaderlijke invloed (‘de Vader’) betekent dat hij niet

in staat was om zijn ware bestemming te vervullen, kinderlijk en beschut blijvend, maar met geen ruimte voor zielegroei. Daarom moest hij losbreken uit deze beperkingen en ‘erop uittrekken’. In dit stadium bleef hij echter dwaas en onwerelds, zonder ervaring. Nu herinnert hij zich dat hij een groep ridders voorbij zag trekken aan de rand van het woud en hoe hij ze dag en nacht volgde. Hij had dus intuïtieve kennis van zijn spirituele verwantschap met de Graalridders. Gurnemanz vermoedt, door verdere onthullingen over de achtergrond van Parsifal, dat dit wel eens de dwaas kon zijn, zuiver van geest, die beloofd was om Amfortas te verlossen. Gurnemanz besluit hem naar het Kasteel te brengen om deel te nemen aan het liefdesfeest van de ridders en de onthulling van de Graal.

Het tijdstip van dit heilige feest van de Broederschap nadert op de tonen van de *Verwandlungsmusik* (waarin de decorverandering van weiland naar de hal van de Graal muzikaal uitgebeeld wordt) en we horen het motief van de Graal wanneer de processie de grote hal binnentreedt. Dit is een machtig orkestraal tussenspel met lang aangehouden trombones die zachtjes aanzwellen. Ook is er luid kloggelui te horen terwijl de ridders met statige schreden lopen. Zij gaan allemaal aan de tafel zitten terwijl het koor *Op het laatste liefdesfeest* zingt. Pages brengen de bedekte Graal naar binnen. Jongeren zingen op de galerij een koorzang van berouw en het Motief van Geloof weerklinkt, als werd het door engelen gezongen, terwijl het orkest heel zacht een kort postludium ten gehore brengt, misschien wel het meest subtiele prachtige muzikale effect van het hele werk.

De ridders smeken de door schuld tot een wrak geworden bewaker, Amfortas, om de heilige rite van de Graaldienst uit te voeren, opdat het zien van de Graal hun opnieuw vastberadenheid zou schenken om grootse daden te verrichten. De Graal wordt onthuld en verlicht de omringende schemering met zijn helderheid. Het licht dat verspreid wordt is het weldadige licht van wijsheid. Van Parsifal wordt verwacht dat hij, wanneer hij het ziet, de formele vraag stelt: *Aan wie staat de Graal ten dienste?* Hij blijft echter zwijgen, omdat hij niets van het ritueel begrijpt. Hoewel het een onbelangrijke, ja zelfs irrelevante vraag lijkt te zijn, is er door vele dichters de nadruk op gelegd, om ons te laten nadenken over een antwoord.

De Graal staat ten dienste van hen die wensen te dienen; wanneer zij erdoor getransformeerd zijn worden zij volkomen onzelfzuchtig en bereiken een hoger niveau van bewustzijn.

Sommigen beweren dat de Graal ten dienste staat aan de Graalkoning en binnenin hem gelegen is, zijn ‘koninklijke’ natuur. Feministen zouden kunnen zeggen dat de Graal zijn dienst uitoefent in het gebied van de Godin, van de Natuur, van mysterie en liefde. Misschien is het beste antwoord dat de Graal ten dienste staat van het Koninkrijk – in esoterische termen, het Hoger Zelf. Met andere woorden, de Graal staat ten dienste van hen die wensen te dienen; wanneer zij erdoor getransformeerd zijn worden zij volkomen onzelfzuchtig en bereiken een hoger niveau van bewustzijn. Voor hen

krijgt het leven een nieuwe betekenis wanneer een volledig zuiver niveau van denken, voelen en begrijpen bereikt is.

Hoewel Parsifal verzuimt de vraag te stellen, voelt hij groot mededogen. De fysieke wond in de zijde van Amfortas, die het uitschreeuwt van pijn, begint opnieuw te bloeden, steeds wanneer de Graal onthuld wordt. Esoterisch gezien kunnen degenen die gevangen zitten in het lager denken het niet verdragen goddelijke wijsheid te zien. Amfortas betreurt het feit dat hij de Zaak verraden heeft door te bezwijken voor de zintuigen en illusie. Zijn ziekte is een uitbeelding van de verdorvenheid van de mensheid zelf. Parsifal voelt sympathisch dezelfde pijn maar hij begrijpt niet waarom, en blijft zwijgen. Zoals HPB zegt: *Wanneer je mededogen voelt zonder dat daaruit praktische resultaten voortvloeien, toon je jezelf geen altruïst, maar het tegenovergestelde. Werkelijke zelfontwikkeling staat in esoterische zin voor handelen.*

Dit thema van mededogen doordringt het hele muziekdrama en komt voort uit Wagner's besef, op grond van zijn studie van het boeddhisme, dat mededogen inderdaad de Wet der wetten is, waarvan het boeddhistische ideaal – de Bodhisattva wiens wezen wijsheid is – de ultieme uitdrukking is. *De Stem van de Stilte* stelt ook dat *je niet het Pad kunt betreden voordat je zelf dat Pad geworden bent. Laat je ziel het oor lenen aan elke kreet van smart, zoals de lotus zijn hart opent om de morgenzon te drinken.* Parsifal heeft dat stadium echter nog niet bereikt en de Oproep wordt geweigerd. Joseph Campbell drukt dat aldus uit: *De mythen en volksverhalen van de hele wereld maken duidelijk dat de weigering in wezen de weigering is om dat op te geven waarvan men denkt dat het in zijn eigen*

belang is. De toekomst wordt niet beschouwd als een niet aflatende stroom van sterven en weer geboren worden, maar alsof men zijn huidige systeem van idealen, deugden, doelstellingen en voor-delen dient vast te houden en veilig stellen (J. Campbell, *The Hero with a Thousand Faces*, pp. 59-60, Princeton University Press, 1973).

Ook voor Wagner was een mythe een voertuig voor menselijk weten, die ons vertrouwd maakt met ons ware zelf en onze huidige situatie, waarbij de mythe gebruik maakt van symbolen en karakters om objectieve vorm te geven aan onze innerlijke drijfveren, en betekenissen doorgeeft die tijdloos zijn. Mythen, zo realiseerde hij zich, zijn een manier om denkbeelden over heiligheid, heelheid, en verlossing zowel te verbergen als te onthullen. In 'Parsifal' worden we, net zoals dat het geval is in *De Geheime Leer*, uitgenodigd om deel te nemen aan deze mysteriën.

Intussen vraagt Gurnemanz aan Parsifal of hij begrijpt wat hij heeft gezien, maar overmand door het lijden waarvan hij getuige is geweest is deze niet in staat antwoord te geven. Aangezien hij nog niet 'volledig ontwaakt' is kijkt hij met stomme verbazing toe, overweldigd door de visioenen waarmee hij oog in oog is komen staan. Zijn hart en zijn denken zijn nog niet afgestemd op *het grote denken en hart van de gehele mensheid*, zoals *De Stem van de Stilte* ons voortdurend vermaant te doen, want oprecht mededogen moet werkzaam zijn vóórdat zelfloos handelen kan plaatsvinden. Boos noemt Gurnemanz Parsifal een dwaas en gooit hem vol walging de Tempel uit. Opnieuw verkondigt echter een he-melse stem dat de dwaas die zuiver van geest is zal weten door mededogen.

Parsifal heeft intuïtief zijn spirituele familie en bestemming gevonden, wat uiteindelijk tot een bewustzijnsverruiming kan leiden. Hij zal echter nog enige jaren moeten dwalen in de wereld van handelingen en verleidingen, moeten leren omgaan met druk, verlokkingen en illusies van de buitenwereld – met zijn emoties, verleidingen en intriges, welke hem allemaal zullen pogen af te houden van het hogere leven. Deze beproevingen vragen moed, volharding, en toewijding aan de waarheid: beslissende factoren voor de vraag of hij zuiver en vroom zal blijven. Christus leerde dat een mens herboren moet worden in de geest. Zonder verleiding kan er geen transformatie plaatsvinden. Als Parsifal voldoet aan deze eisen, die aan alle zoekers naar waarheid gesteld worden, zal hij in staat zijn de Lans te retourneren, Amfortas te genezen en het onvruchtbare land weer vruchtbaar te maken.

Noot

1 Ongelukkigerwijze dacht Wagner ook dat rasonzuiverheid de bron van kwaad was. En dat de ´bloeddorstige joodse god van oorlog, eigendom en macht´ het christendom zou hebben gecorrumpeerd, ´de godsdienst van compassie en verlossing´. Dit antisemitisme was bij hem echter meer principe dan praktijk, maar Wagner verachtte de ´wellustige, corrupte, onwetende door joden geleide Duitse pers´. Zijn afkeuring strekte zich zelfs uit tot de muziek van de joodse Mendelssohn. De grote Wagnerdirigent, Sir Georg Solti, benadrukte echter dat degene die de eerste vier maten van de opera Tristan, het toppunt van liefde en schoonheid, kon componeren, of hij nu antisemiet, revolutionair, liberaal of koningsgezind zou zijn, vooraleerst een muzikaal genie is en dat zal blijven, zolang onze beschaving bestaat.

Uit: *The Theosophist*, juli 2008

Vertaling: Louis Geertman

Niemand bestaat alleen maar op zichzelf,
onafhankelijk van alle andere factoren van
het leven ... Omdat er geen begin gevonden
kan worden van enig individu of enig
innerlijk of uiterlijk verschijnsel,
betekent dit dat elk daarvan de totaliteit
van het universum als zijn basis heeft.

Lama Anagarika Govinda